

3. Enderrocs i remodelacions per a la productivitat del territori

El propòsit d'aquest capítol és indagar en les raons i les concrecions de les transformacions urbanes recents de la metròpoli de Barcelona. Per això, la primera reflexió que es planteja és la necessitat d'efectuar una altra mirada sobre la ciutat metropolitana, i en un doble sentit. Barcelona no és un cas apart en les operacions de reestructuració del territori, doncs les modificacions que l'afecten es corresponen a les dinàmiques espacials que imprimeix l'actual cicle d'acumulació de capital, on impera el requisit de conformar territoris articulats per i per a la productivitat, i en els que les malles territorials no només es contempen com a suport d'aquesta productivitat sinó com a factor clau de la competitivitat; en paral·lel, el territori metropolità, en el seu conjunt i a cada una de les seves peces, és cada cop més en ell mateix un bé en venda, subsumit com mercaderia en el circuit de la valorització capitalista.

Així mateix, i aquesta seria la segona qüestió, aquesta ciutat metropolitana que ha esdevingut metròpoli-empresa retoca les seves escales operatives. L'alcalde Clos, en presentar el Fòrum a finals de 2002 davant un selecte auditori a la Pedrera, es referia precisament a què «la ciutat se'ns fa petita, s'estén sobre el territori, però encara hi ha racons que s'han de millorar, i sabem que hem d'aprofundir en moltes direccions». Els nuclis d'experts, amb un altre vocabulari, redunden en què són els processos amplis de metropolitanització els que empenyen a estructurar Barcelona, igual que a altres ciutats, com un sistema o regió metropolitana unificada a través de la potenciació i la intensificació de les relacions d'interacció i dependència entre àrees cada cop més extenses. Aquest procés té, al mateix temps, plasmacions centrífugues i centrípetes. Cap a fora, i seguint l'empremta de la jerarquització del sistema de ciutats, Barcelona aspira, sense aconseguir-ho, a configurar-se com epicentre d'un arc mediterrani que s'articulària com macroregió metropolitana d'una franja del sud d'Europa i que integraria el catalogat C-6 (Barcelona, Saragossa, València, Palma de Mallorca, Montpeller i Tolosa). Internament, les dinàmiques i pautes pròpies del procés tendeixen a annexionar territoris circumdants cada cop més amplis, a través de la

interacció creixent d'unes polaritzacions o illes metropolitanes difoses pel conjunt del territori metropolità; la realitat intrametropolitana es caracteritza, no obstant, pel reforçament de l'heterogeneïtat i la juxtaposició de fragments, ja que en ella es freguen trames morfològiques compactes, contínues o discontinües i amb funcionalitats diferents entre elles, que no deixen, no obstant, de gravitar al voltant de l'aglomeració central.

Per explicar aquesta reurbanització dels territoris metropolitans que conformen la Barcelona real, ens recolzem en les qüestions més de caràcter socioeconòmic i de governabilitat social que s'aborden a altres capítols del llibre. I l'escala analítica triada és el conjunt dispers de la regió metropolitana, doncs encara que s'incorporin alguns exemples il·lustratius de detall, aquests són desenvolupats més a fons en altres apartats d'aquesta obra col·lectiva.

(RE)MODELAR PER A LA METRÒPOLI-EMPRESA

El punt de partida és considerar que encara s'ha de poder seguir pensant que el territori és seu de la producció i la reproducció social, i que, com a tal, l'organització i la gestió dels espais i també els seus usos socials i les lluites que en ells o per ells es despleguen venen marcats per aquesta condició. Per això, en referir-nos a les moltes obres que remouen la metròpoli, a tantes grues que puntegen pertot arreu el decorat urbà i a l'escàndol d'uns habitatges marcats pels preus desorbitats propiciats per l'especulació, hem de subratllar que per alguns la ciutat és un suculent negoci, però igualment hem d'incidir en què la metròpoli és també, o abans que res, un lloc privilegiat per als negocis. No descuidem, com recorda Harvey, que la producció de l'espai és part integrant i fonamental de la dinàmica de l'acumulació del capital i de la geopolítica de la lluita de classes.

Des d'aquesta perspectiva, Barcelona no és més que un tros en el mapa del món que per estar en ell —per comptar— ha d'acomodar-se a les pautes que regeixen en l'economia política dels espais de la societat capitalitzada, i que imposen el criteri de la imperiosa actualització del territori com a suport o garant de les condicions generals de la producció i de la reproducció social. És així que Barcelona, considerada com una plataforma que ha de competir o concórrer amb altres a facilitar l'atterratge i desplegament dels negocis del capital, ha de conformar-se com «espai d'oportunitat per inversors estrangers i com espai amb condicions privilegiades de qualitat de vida». L'objectiu, ajustant-se al marcapassos de la globalització d'un món capitalitzat, consisteix en manobrar en la subordinació amb el propòsit de rendibilitzar al màxim la posició geoestratègica: convertir Barcelona i la seva «marca o model», des d'una condició perifèrica, en una mena de capital del nord del sud

d'Europa, per tal de generar «àrees d'oportunitat» que permetin atreure i retenir capital.

Reincidència, doncs, persistent en el propòsit d'oferir oportunitats per als negocis dels emprenedors, a costa, això sí, de plomar territoris i de precaritzar poblacions. El «model» Barcelona, allunyat de les seves proclames de singularitat, s'ajusta sense més a unes lògiques globals que reclamen abocar-se en la tasca de maximitzar potencialitats i minimitzar debilitats; en el sentit que la imperiosa supeditació a les dinàmiques d'uns fluxos de capital desterritorialitzats incorpora la precisa adequació de tot territori a les exigències d'una geografia desigual i diferenciada dels llocs, caracteritzada a més per una extrema variabilitat. La qüestió de l'acceleració de les transformacions, o la posada al dia o temps precís dels espais s'ha incorporat com un factor cada cop més rellevant en les polítiques territorials, doncs els trens de les diferents velocitats del creixement econòmic imposen la renovació constant dels territoris-estacions. La celeritat en les mutacions és un actiu que fa cotitzables les ciutats metropolitanes, o, a l'inrevés, les demores o retards del condicionament del territori desincentiven inversions, repel·len l'estacionament de capitals. Barcelona ha de remodelar-se a fons i ràpid, i tant en les seves formes urbanes com en el seu contingut social.

De mitjans dels 80 cap aquí, o des dels Jocs Olímpics del 92 al Fòrum 2004, el territori metropolità ha estat sotmès, amb motiu o no d'aquests esdeveniments-excusa, a una profunda metamorfosi que no cessa. La concertació públic-privatitzada comanda aquest procés amb vista a aconseguir un territori adequat a les exigències canviants i inqüestionables d'un «creixement econòmic» que se suposa palanca o sinònim de «progrés social». Dit d'altra manera, la remodelació del territori és una condició per incrementar la productivitat per a certs sectors del capital. Els territoris de la metròpoli estan, doncs, cada vegada més mercantilitzats, ja que la seva organització i gestió es regeixen o bé per la lògica de la mercaderia o bé es tracten i expenen com mercaderia.

Per aconseguir uns territoris per la productivitat, i segons dicten els canons del capitalisme mundial integrat, l'especialització o generació d'una marca específica vendible és un requisit ineludible. D'aquí que en les estratègies i propostes prioritàries del sistema de govern de la metròpoli, es prioritzi la perspectiva de situar Barcelona com «tecnòpoli» que ha d'especialitzar-se en la captació i l'emplaçament d'activitats terciàries punteres, entre les que es consideren els sectors productius de la indústria neta generadora d'alt valor afegit i basada en sectors o segments de mitja o alta tecnologia (la indústria aeroespacial a propagar-se a Viladecans, la biomèdica molt vinculada als laboratoris de la indústria farmacèutica implantats a Barcelona ciutat o a altres límitrofes de la pròpia aglomeració central, la producció de manufactures i serveis associats a les TIC o tecnologies de la informació i la comunicació, concentrades en el Poblenou del 22@ però també a la Zona Franca i pel

districte central de negocis de la ciutat, etc.). Així mateix, es busca apuntalar-la com a porta o magatzem del sud d'Europa a partir de la potenciació de les activitats logístiques, focalitzades al voltant de l'àrea del delta del Llobregat mitjançant un denominat Masterplan que configuraria una àrea econòmica aeroportuària que aniria des de Montjuïc fins Castelldefels. La doble aposta es deriva de la necessitat d'aplicar una obligada transformació accelerada del sistema productiu metropolità, donat que les condicions que oferta l'estructura productiva consolidada han deixat de ser atractives. Cimentada en la combinació de baixos costos laborals i bona qualificació de la força de treball, junt als avantatges i incentius en aspectes urbanístics, financers o fiscals, la regió metropolitana ha perdut avantatges comparatius davant la concurrència d'altres enclavaments —especialment dels PECOS, països de la «nova» Europa central i oriental, però també d'altres àrees geogràfiques— i cap als quals es desplacen les actuals tendències geoeconòmiques europees i mundials.

Però els territoris també són, en aquest nou cicle d'acumulació flexible, cada cop majors fonts de negoci a explotar, per la qual cosa la metròpoli en el seu conjunt ha d'oferir-se a mode de meta-mercaderia reclam, ja sigui per atraure capitals cap a aquest nou fons d'inversions-refugi que és l'immobiliari, o clients turistes solvents (categoria a la qual certs segments de residents també s'han acomodat des del perfil de consumidors solvents de la ciutat) que «generen riquesa» en el seu anar de compres de productes materials o immaterials i pernoctar per la Barcelona metròpoli-botiga. El desenvolupament de les activitats i les funcions turístiques marquen així la caracterització creixent d'almenys certes parts del territori com a objectes de consum i pel consum. L'especialització de Barcelona com a ciutat-oci, o parc temàtic en el circuit internacional, implica, a més d'una incitació a posar-se maca de cara a la galeria, de promoure la seva conversió en ciutat-museu, d'adequar parts del port per l'atrancament de creuers d'elit, repercussions territorials més directes. Entre elles, l'apoteosi de museus i espais per la cultura espectacle i derivats (MACBA, Caixaforum, ciutats del teatre...), la proliferació de complexos lúdics de tota mena (emplaçats a megacentres com el de les Arenas de pròxima construcció o d'altres ja en funcionament com el Maremàgnum, o en dispersions aglomerades, però igual de contundents que afecten a diferents zones de la ciutat, com l'Example com a districte gai i de recreacions mil). En aquest apartat ha de considerar-se igualment el notori increment de l'oferta hotelera; tant d'alt *standing* a través del pla d'hotels dinamitzat pel Consorci de Turisme que ha representat que dels 118 ubicats el 1990 es passés als 253 previstos el 2004, com també de la progressiva consolidació d'altres formes d'hostalatge —recintes varis d'apartaments, pisos o habitacions de lloguer...— dedicades a cobrir la demanda d'altres segments. Al turisme, a les seves despeses —a l'any 2000, per exemple, va oferir uns ingressos de 1.262 milions d'euros, el que representava un 20% del PIB de la ciutat— i als seus

pernoctaments —uns 8.700.000 a la ciutat durant l'any 2002— li proporcionen així uns espais que se sostreuen a uns altres usos i usuaris.

Entre les estratègies o actuacions que prioritzen un territori metropolità per la productivitat i les que advoquen per la pròpia productivitat d'aquest territori no deixen de produir-se, no obstant, tensions o desajustaments. Les primeres, tot i assumint la velocitat dels canvis del model econòmic en la seva vessant productiva i locacional, intenten anteposar el criteri de tractar de governar les transformacions en marxa amb una perspectiva espaciotemporal de futur que no comparteix les urgències del curt termini derivades de beneficiar-se al preu que sigui i de qualsevol manera de l'immediat. Premissa que en bona mesura defineix el *boom* immobiliari i el cicle expansiu de tots els subsectors i activitats vinculades a un turisme massificat però d'«escassa qualitat», com subratllen els informes consultats. La problemàtica unió d'ambdues perspectives situa, com reconeixen els prohoms de la metròpoli —per exemple, a les propostes de la Cambra de Comerç per l'impuls econòmic de Catalunya de novembre de 2003—, a l'indefinit «model Barcelona» en un punt crític amb visos d'inviabilitat o esgotament, donat que els indicadors que maneegen expliquen la pèrdua de pes econòmic en relació amb Espanya, i que el creixement de la productivitat a més de feble està clarament no només per sota de la mitja europea sinó força allunyat dels índexs de les regions metropolitanes europees considerades més avançades. De fet, el «model Barcelona» és un immens globus la vulnerabilitat del qual a penes aconsegueix dissimular els esforços per apuntalar la «marca Barcelona» en el mercat dels rànquings de l'economia-món. Doncs, més enllà de la mercadotècnia, el model està marcat, especialment, per una minva de la productivitat del capital que aguditza la seva dependència de totes les bombolles conjunturals o passatgeres (immobiliària, turística o locacional de filials o unitats productives de les multinacionals).

DEMARCAR L'ENTORN METROPOLITÀ

Davant d'aquest horitzó de crisi, ja palpable, l'aposta dels gestors consorciats és traçar un «pacte pel progrés» capaç de reformular el model de creixement de la regió metropolitana. Les seves expectatives rau en impulsar l'actualització dels factors d'atractivitat que facilitin tant la captació de certs fluxos inversors com la sortida crucial d'exportacions. El seu programa, a més d'urgent, pretén trepitjar a fons, doncs persegueix l'adequació del capital humà (en quantia, ubicació, mobilitat i qualificació), la innovació del capital tecnològic (més investigació aplicable), la dinamització i l'optimització del teixit empresarial (modernització) i especialment, en el que es refereix a aquest capítol, la dotació de les infraestructures bàsiques de primera classe, entenen per aquestes tant les de transport i les seves intermodalitats —les infoes-

tructures de la comunicació— com les xarxes de serveis tècnics de gran abast —energia elèctrica, aigua i la resta.

La reactivació econòmica és així indisociable del que s'ha vingut a denominar «procés de destrucció creativa» de l'entorn metropolità. Entre d'altres efectes «saludables» per a l'impuls econòmic es contempla, fora de càmeres i micros, la profusió de desinversions o tancament d'indústries, relocalitzacions de les activitats en el territori i desplaçaments o expulsions de població de certes àrees. No hi ha dubte que tot model urbanístic o territorial està subordinat al model socioeconòmic imperatiu. En el llenguatge del capital les premisses d'uns territoris per a la productivitat passen únicament per la seva revitalització o rehabilitació per al negoci, el que requereix —paradoxes del neoliberalisme— un significatiu increment en la dotació de capital públic directament productiu (infraestructures) i un retrocés, a canvi, de les partides dedicades al capital públic social (sanitat, educació, habitatge).

Denominada metròpoli polinuclear o policèntrica, xarxa o ciutat de ciutats, Barcelona en el seu trànsit a ciutat metropolitana ja no es redueix, òbviament, a les renovades parts centrals de la ciutat-matriu, per més que aquestes imposin i difonguin la seva imatge —i també defineixin tota mena d'imaginari, ja sigui de consens ja sigui de dissens—; tampoc se circumscriu al que administrativament es correspon amb l'escassa superfície del seu municipi. Avui la Barcelona real ha passat de ser, almenys per a qui dissenya i desenvolupa les seves estratègies de domini i espoli, el que es denomina ciutat metropolitana, que integra els 36 municipis que formen l'àmbit del Pla Estratègic Metropolità —d'ara en endavant, PEMB—, aprovat, curiosament, un 10 de març de 2003 mentre es deia «no a la guerra»; o regió metropolitana, si ens atenyem als més de 160 municipis contemplats a les propostes del Pla Territorial Metropolità de Barcelona, encara sense aprovar, però que amb lleugeres variacions és ja camp d'actuació unificada en matèries com el transport o la gestió de l'aigua. Un pla, d'altra banda, que continuant l'estela del somni d'una Gran Barcelona, dels temps de Porcioles i anteriors, coincideix amb el territori que ja delimità el Pla Director de l'Àrea Metropolitana de Barcelona aprovat el 1968.

La remodelació de la metròpoli ha implicat, en definitiva, l'alteració per ampliació de la seva escala d'operacions, i, en conseqüència, la redefinició dels procediments per a la conjunció de les parts o subconjunts que la formen. Barcelona, com a ciutat o regió metropolitana, adossa uns espais emmarcats al voltant de les grans infraestructures viàries. Dins de l'anell de les rondes s'emplaça el nucli central com continu d'alta densitat que subsumeix, segons certs informes, entre nou i tretze municipis. Entre la B-30 i les autopistes que aquesta enllaça, s'ubica la conurbació central o primera corona de la ciutat metropolitana (coincident més o menys amb els 36 municipis del Pla Estratègic Metropolità). Més enllà, i amb el quart cinturó o B-40 com via orbital, s'assenta l'arc

perifèric, o segona corona, de la regió metropolitana; amb els seus propis pols centrals i corredors adjacents: Mataró, Granollers, Sabadell, Terrassa, Martorell, Vilafranca i Vilanova i la Geltrú. La població resident en el conjunt de la regió metropolitana arriba així el 2001 als 4.390.390 censats, i d'aquests, s'ubicarien en el primer àmbit 2.377.695 residents (d'ells 1.503.884 —un 34,25%— en el municipi de Barcelona); a la resta de la ciutat metropolitana 558.863 i als altres municipis que conformarien la regió metropolitana 1.453.827.

Si la disposició de la població resident a l'entorn metropolità mostra les dinàmiques descentralitzadores en auge, el mateix passa amb la relocalització de les activitats econòmiques, inscrites igualment en una lògica de la desconcentració, encara més condicionada per les rendes de posició. De la distribució de la localització de l'ocupació per la regió metropolitana es desprèn que el pes de l'àmbit central és, a pesar de la dispersió de l'activitat, encara rellevant. D'un total, el 2002, de 2.032.795 llocs de treball, es localitzarien en el nucli central 1.239.979 (d'ells 956.521 a Barcelona ciutat, o sigui, un 47,05% del total de la regió metropolitana), a la resta de la ciutat metropolitana 220.028 i al de la regió metropolitana 572.728. No obstant, aquesta persistència d'una major dimensió en quant al volum de l'ocupació en el nucli central, va associada al llarg de la dècada dels 90, a una pèrdua progressiva del seu pes relatiu, donat que durant aquest període han estat els mercats laborals de la segona corona els que han mostrat un dinamisme més gran. La distribució de l'ocupació per sectors d'activitat manifesta, tanmateix, contrastos més significatius: a Barcelona ciutat els diferents serveis ocupen un 80,5% de la força de treball afiliada a la Seguretat Social, mentre que aquest percentatge decreix progressivament a la resta d'àmbits circumdants (representant només un 55,2% als municipis de les corones perifèriques). La terciarització de les economies és, sens dubte, un tret característic de la reestructuració de les metròpolis, no obstant, aquest no comporta l'automàtica desindustrialització. De fet, la Barcelona metropolitana, i a diferència d'altres conurbacions, presenta una estructura productiva sustentada al voltant de la indústria, complementada amb el desenvolupament d'un terciari, en general, de poc valor afegit i una considerable presència de la construcció. Només cal mencionar, per la funció de locomotora que desenvolupen, que un 55% de les empreses multinacionals estrangeres instal·lades en la regió metropolitana són industrials, mentre que les de serveis arriben a un 42%. En aquest sentit, la superfície destinada a usos industrials assoleix prop d'un 20% del sòl ocupat a la regió metropolitana, un percentatge que, lluny de decreixer o mantenir-se, no cessa d'augmentar, entre d'altres motius perquè la reorganització dels processos productius implica un increment dels metres quadrats industrials per lloc de treball.

La metròpoli-empresa s'articula així com a grup de ciutats, amb les seves unitats-matrius i els seus àmbits filials, entre les quals es disper-

sen també les àrees subcontractades. El tiralínie de traç gruixut d'aquest *holding* demarcaria unes parts centrals reservades a la producció de serveis, i entre ells els turístics, mentre que l'entorn metropolità romandria com a escorredor d'indústries. Un emplaçament de la indústria, d'altra banda, que es vertebra en un reguitzell de subcentres o economies locals amb elevats i creixents graus d'especialització. Alguns casos significatius serien, per exemple, la concentració de gran part de les indústries químiques al voltant de Sant Celoni, al Baix Montseny polaritzat per Granollers, igual que a l'entorn del Prat; Mataró i la seva àrea es conformen com a territori preferent del tèxtil, submergit o no; Martorell, o el Baix Llobregat nord, acull la indústria de l'automoció i els seus components; els voltants de la B-30 —Sant Cugat, Cerdanyola, Barberà...— són l'enclavament preferit de les empreses dedicades a la fabricació de components electrònics o d'electrònica de consum.

Aquesta altra realitat metropolitana, que ha saltat d'escala, es conforma, doncs, com un conjunt de territoris basat en la «diversitat en l'especialització». Mitjançant la zonificació o especialització dels territoris, a través de la segregació o jerarquització d'usos i usuaris, s'habilita un territori metropolità cada cop més extens que a tenor d'aquests processos modifica constantment la seva geografia (segons alguns estudis, per exemple, Barcelona ja arriba o absorbeix funcionalment l'àrea de Tarragona). La configuració progressiva d'aquesta unitat territorial integrada, amb connotacions cada cop més supramunicipals, ja que les parts que la componen acusen una creixent relacionalitat d'interdependència, comporta una acusada crisi de tot localisme i implica l'accentuació de tota mena de mobilitats obligades, degudes tant al treball, als estudis, a les compres o al consum ociós, com a l'augment de temps perdut en uns transvasaments intrametropolitans que comporten cada cop més sovint recórrer distàncies més grans.

La Barcelona metropolitana desplaça, doncs, però no elimina, les relacions entre centres i perifèries. Darrera de la divisió tècnica i social dels territoris, s'accentua una reorganització polaritzada al voltant dels punts o nuclis forts de la malla territorial, doncs s'ha procedit a una potenciació de les dinàmiques de policentrisme o descentralització basades en la promoció i consolidació d'àrees de nova centralitat —o àrees dinamitzadores o centres direccionals— que tracen l'articulació d'un conjunt metropolità l'estructura espacial del qual continua, no obstant, pivotant al voltant del seu àmbit central. Aquests pols o nodes, conseqüència d'una revitalització de vells centres urbans —cas de Terrassa, Sabadell— o resultat de nous paquets urbans formatats *ad hoc* —el centre direccional Cerdanyola-Sant Cugat, o el del Prat amb l'anexa ciutat aeroportuària, per exemple—, es dispersen, a més, pel territori metropolità segons criteris de complementarietat. La seva agregació per discontinuïtat geogràfica demanda, en contrapartida, assegurar l'accessibilitat i la connectivitat. Garantir la fluïdesa dels intercanvis, tant

de mercaderies com de persones o informacions, es converteix així en un requisit imprescindible de la metròpoli-empresa que només aborda el territori des del prisma de fer créixer la productivitat, és a dir, com a espai-temps del capital.

DESTRUIR PER REURBANITZAR

Una màxima, entre desiderata i programa, dels patrons de la Barcelona metropolitana consisteix, doncs, en dotar-se de les infraestructures adequades que consentissin encadenar-se als circuits de l'economia mundialitzada. En aquesta perspectiva, totes les línies estratègiques i propostes d'actuació prioritzen la urgència de reurbanitzar els espais metropolitans com a suport ineludible per revitalitzar el procés de capitalització de la seva economia. En canvi, tots els reguions que precedeixen el llenguatge que acompanya les pràctiques de la transformació de l'entorn metropolità —de l'estil renovació, rehabilitació, regeneració, revitalització i altres— deixen de banda que aquest procés, que es presenta com ineludible, no és més que el resultat d'una intensificació de l'apropiació capitalista dels espais. Tanmateix, el sòl com a matèria prima de la urbanització és un bé escàs, i més quan els llimars indefinits de la Barcelona-metròpoli contenen obstacles geonaturals —una alta proporció de la seva superfície, segons algunes dades al voltant del 60%, està disposada en pendents superiors al 20%—, i ja estan ocupats per les rugositats històriques pròpies dels espais heretats, rústics o no. La nova planta productiva metropolitana requereix optimitzar l'explotació del «poc» sòl apte per a usos urbans, aplanant amb aquesta fi tots els obstacles històrics, ambientals o socials que ofereixin resistència.

Certs estudis indiquen que actualment són unes 50.000 hectàrees les que acullen els usos urbans de la regió metropolitana. I d'aquest consum urbà de sòl, 30.000 hectàrees es van reconvertir entre els 1972 i 1997; és a dir, abans d'aquesta fase, i al llarg de tota la història, només s'havien ocupat 20.000. No obstant, si s'afegeixen els considerats usos periurbans o paraurbans en sòl no urbanitzable —per exemple, depuradores, abocadors, presons, complexos hotelers, camps de golf, cementiris o circuits automobilístics com el de Montmeló, etc.—, aquests ocupen o artificialitzen 9.500 hectàrees més. I encara restarien en el còmput de la pressió urbanitzadora els terrenys també designats com no urbanitzables, però destinats a les xarxes d'infraestructures i serveis —energètiques, aigua...—, amb les seves servituds o afectacions incorporades; les línies elèctriques de molt alta tensió, per exemple, ocupen actualment unes 10.000 hectàrees. La batalla de xifres i inclús pel desglossament de les mateixes és, malgrat tot, una constant entre els gabinets d'experts, i fins i tot hi ha qui testifica que el reconeixement real de l'ocupació del sòl metropolità és, com a molt, aproximatiu, quan no una mena de caixa

negra propícia a tot tipus de permutes i compensacions. Malgrat tot, hi ha coincidència en assenyalar que queda poca superfície urbanitzable, programada o programable, i a més la seva potencial urbanització és, en molts casos, qüestionable. No només incompleixen els decàlegs de la sostenibilitat que el discurs oficial proclama, sinó, sobretot, no s'avenen als llindars mínims de qualitat socio i mediambiental que la implantació d'empreses innovadores —amb els seus executius o personal altament qualificat— exigeixen, doncs, com constaten informes de l'Agència Europea del Medi Ambient, la Barcelona metropolitana és un dels territoris d'Europa que concentra més problemes per la pressió hiperurbanitzadora que pateix.

L'ingent consum de sòl ha significat que la capacitat d'acollida tolerable de nova urbanització, a partir de l'estrictament urbanitzable, sigui mínima a la regió metropolitana. A més d'escàs, el sòl potencialment urbanitzable presenta una distribució contrastada: certes àrees del nucli central de la ciutat metropolitana han esgotat, tal i com reconeix una subcomissió de prospectiva del PEMB, les superfícies «amb condicions racionals d'ésser urbanitzades», mentre que a l'entorn metropolità encara hi ha que romanen buides. L'urbanitzable s'allunya del centre, i per això el sargit de la metròpoli-empresa es llança a la reutilització intensa del territori, i contempla indistintament fer créixer el «reciclat» de les àrees centrals saturades i l'expansió de l'ocupació urbana a la perifèria. Es tracta, d'una manera o una altra, d'incrementar l'oferta de volum del sòl disponible i incrementar els metres quadrats edificables, especialment en paquets extensos i unitaris, no fragmentats, que s'acoblin a la demanda de les noves activitats i clients i afavoreixin, alhora, el negoci de les grans empreses de la construcció. En la competència pels usos d'un sòl escàs i preciàt, i per criteris de rendibilitat, certs cultius (el terciari, les infraestructures i xarxes tècniques) i certes espècies (dins, per exemple, del terciari els seus sectors més avançats o quaternaris; i dels usos residencials els habitatges d'alt *standing*) s'emplacen en posicions de centralitat, mentre que la resta es desplaça cap a la perifèria (cas dels usos residencials per a hipotecats o insolvents, o de les indústries nocives i gens «netes»). L'aposta és recalificar i requalificar l'entorn metropolità construït, tal i com explicita, a tall d'exemple, el Programa d'Actuació Municipal de Barcelona 2000-2003, en recalcar que «la política de sòl de l'Ajuntament de Barcelona posarà èmfasi a exhaurir totes les possibilitats per obtenir el major aprofitament urbànic de l'esgotat sòl edificable existent».

L'allau de planificacions estratègiques, que s'abordan al capítol 4, s'erigeixen en aquest context en la fórmula màgica per a promoure i gestionar la desregulació territorial. Aquestes, consensuades com a programes d'actuació, i amb un aspecte més socioeconòmic que d'ordenació territorial, alenen un *modus operandi* basat en criteris de flexibilitat sense límits i just a temps, que privilegia abans que res els projectes i intervencions estratègiques de transcendència i impacte metropolità, i

que s'han de fer, com diria en un sopar-conferència el president de la Cambra de Comerç, «allà on són més necessàries pel creixement econòmic».

Aquestes intervencions estratègiques selectives, que adquireixen el rang de prioritàries i que no admeten retards, són competència del sistema públic-privatitzat que governa la metròpoli, però comporta de manera inexorable una forta inversió de capital públic. El Pla Estratègic Metropolità recull, en aquest sentit, els 51 grans projectes o operacions estrella que han de facilitar la ràpida reconversió de la metròpoli, i agrupa les intervencions segons la seva finalitat. Entre elles, destaquen les destinades a les infraestructures de comunicació —ampliacions del port i l'aeroport, TAV, noves línies de metro—, les catalogades d'urbanisme per a la promoció econòmica —centres logístics, parcs o fires de negocis, districtes o centres direccionals de la nova economia—, les dirigides als projectes d'investigació i tecnologia —parcs o campus científics, tecnològics, alimentaris, de la salut, biomèdics— i, per últim, les reservades al sanejament del medi ambient —depuradores del Llobregat i del Besòs, parcs fluvials, passeigs marítims...

Els contes o discursos que avalen aquestes actuacions estratègiques amb la pretensió de legitimar-les estan sobreexposats, tal i com s'analitza al capítol 6, però els comptes de les operacions, ben al contrari, manquen d'exposicions clares. Als informes del PEMB s'afirma que al voltant d'elles es construiran prop de 19 milions de metres quadrats de sostre de diferents usos (i entre ells, com a màxim, un 25% dedicat a l'habitatge). Sobre les xifres del negoci no es pot aportar res de fiable, doncs a l'obscurantisme habitual s'afegeix la constant contradicció o parcialitat del poc accessible. Unes mínimes pistes per aproximar-se a la suma total podrien ser considerar els 36.600 milions d'euros, sense comptar les inversions de tipus infraestructural i de connectivitat, que revela el PEMB com a cost de les 51 operacions estrella en marxa —entre les que no es contempla, per exemple, la renovació de Ciutat Vella. També es podria afegir, com a mínim, la inversió programada per l'Autoritat del Transport Metropolità que a través del Pla Director d'Infraestructures destina, entre el 2001 i el 2010, una quantia de 7.295,74 milions d'euros dedicats exclusivament a la descongestió de la xarxa viària metropolitana mitjançant la incentivació d'un transport públic eficaç i eficient —és a dir, rentable per a les empreses explotadores del servei, bé a través del preu de les tarifes, bé a través de suplementos públics per cobrir les expectatives del negoci—; però en el pla no es consideren ni el TAV, ni les ampliacions aeroportuàries, ni un llarg etcètera. Amb tota seguretat, i segons les avaluacions del gabinet de programació de l'Ajuntament de Barcelona, l'import agregat de les obres en marxa serà superior a la inversió olímpica. Algunes d'aquestes operacions estel·lars s'aborden, precisament, de manera més incisiva a capítols posteriors del llibre.

La magnitud de la renovació de la metròpoli redunda, sens dubte, en el negoci de les grans empreses del ciment i el totxo —i vidre postmodern—, ja que donades les dimensions de les intervencions i les licitacions es reserva per elles l'adjudicació de les diferents fases de les obres, per més que en les execucions recorrin i es beneficiïn de les abusives subcontractacions. Però també cal considerar que, per a les menudeses o parts de la remodelació que no afecten al conjunt metropolità, entren en escena, per principis de subsidiarietat, els altres escalafons menors de l'Administració, i que en ells ja participa més directament del negoci de l'especulació l'immens entramat d'empreses en l'òrbita del sector de la construcció. Darrera dels territoris per la productivitat, és a dir, la «reordenació» dels espais per a la mercaderia, apunta l'explotació del territori com mercaderia, com producte en alça en la compravenda de la societat capitalitzada.

Tant en les grans operacions estratègiques metropolitanes com en les obres menors d'acupuntura urbana les maniobres per competir pel sòl escàs i car comporten, com s'ha apuntat, aprofundir en la requalificació dels espais. Aquest recurs s'ha reflectit, per exemple, en les més de mil modificacions que han afectat d'una manera o una altra al Pla General Metropolità de 1976, i ha estat l'instrument utilitzat per generar les hectàrees de sòl urbà i urbanitzable que precisava la reestructuració urbana en la seva plena aglomeració central (veure, per exemple, el capítol del 22@). El mateix ha passat amb els prop de 90 plans generals, preferentment de caràcter municipal, que cobrien els altres àmbits del territori metropolità no comprés en el 27 municipis de l'extinta Corporació Metropolitana.

Al mateix temps, el *mobbing* del mercat, operador implacable de l'urbanisme contaminant —de la *metàstasi urbana* que en codi expert diria O. Bohigas en la seva proposta de reconstruir Barcelona— alenat o preconitzat —tant per activa com per passiva— per les diferents administracions, s'ha encarregat de forçar les requalificacions que igualment han transformat els usos urbans consolidats en anteriors fases de la urbanització. Una via és la rehabilitació, que promou la substitució d'usos i usuaris; l'altra, l'enderrocament. No estranya, doncs, que per exemple la Societat Municipal Barcelona Gestió Urbanística SA —(BAGUR, SA)—, que «actua com a agent de les funcions empresarials en la realització efectiva de la transformació de sòl i de les obres d'infraestructura i dotació de serveis», tingui entre les seves missions principals les «desconstruccions realitzades per a l'alliberament del sòl».

La remodelació de la metròpoli exigeix, doncs, acarnissar-se primer en la destrucció de l'heretat, l'entorn prèviament produït. La «sostenibilitat» del model Barcelona s'aplica així sense entrebancs al «reciclat» de l'existent: de manera dura, quan els bulldòzers i els enderrocaments arrasen amb les morfologies preexistents; o de manera tova, quan les tècniques de rehabilitació tan de moda mantenen les formes territorials

anteriors a canvi de modificar els seus usos o funcions, i per tant als seus usuaris i els modes d'ús que aquests donaven als seus espais. La complementarietat de les tecnologies dures i toves convergeixen en la modificació profunda de la morfologia dels territoris, doncs en la metròpoli-empresa la reconquesta de l'espai consent cada cop menys els buits o els espais infrautilitzats que escapin a l'imperatiu del màxim benefici: la depredació del patrimoni col·lectiu és la manera d'alliberar espais que practica el capital. Una «bona pràctica» —per allò de premiada internacionalment— és l'exemplificada per l'activitat de la societat mercantil PROCIVESA, amb una participació municipal del 53,57%, que va destinar, entre 1980 i 2002, 114,3 milions d'euros d'inversió en gestió del sòl, és a dir, en expropiacions, desallotjaments i enderroc per agilitzar aquella «rehabilitació» integral de Ciutat Vella que ha permès en aquests anys alliberar, com insisteixen, 106.757 m² de sòl, o arribar als 395.700 m² de sostre expropiat.

L'estructura metropolitana resultant es caracteritza, doncs, per l'agudització de totes les polaritzacions, ja que les discontinuïtats del nou mapa són tant morfològiques com socials. Però la gestió de la pèrdua de valor de certes àrees urbanes també té una funció: «les àrees devaluades no han de ser sempre les mateixes, però la seva total desaparició, a més de no ser possible, no és segurament convenient en una fase d'intensa immigració». Malgrat tot, el veïnatge geogràfic entre l'emergent i el residual o precari, subjecte a les variabilitats espaciotemporals de les rendes de posició o situació, no deixa de ser font de friccions o tensions entre usos i usuaris, per això la mateixa memòria socioeconòmica de Barcelona del 2002 (coeditada per l'Ajuntament de Barcelona, Foment del Treball, CCOO i UGT, en el marc del Consell Econòmic i Social de Barcelona) suggereix una «gestió acurada» d'aquelles àrees per evitar «que caiguin en una greu degradació». La marca Barcelona assetja, en fi, i sense contemplacions, les altres Barcelones, ja que la «mejor ciudad del mundo» i els seus postulats d'innovació i qualitat es fonamenten en el revers d'una accentuació de la crisi social, tal i com es posa de relleu en el capítol dedicat a «Les Barcelones allotjades entre luxes i desallotjaments».

Andreu Ordiguer

**Acte organitzat per la Plataforma Veïnal contra l'Especulació a la sortida de la missa de la Mercè, el setembre de 2002
(Contra-Infos)**